

Katarzyna Eremus

Piękna, inteligenta, niezależna – model nowoczesnej kobiety w powieściach Emmy Jeleńskiej-Dmochowskiej (I)

Zjawisko emancypacji kobiet, zapoczątkowane jeszcze podczas rewolucji francuskiej¹, a zintensyfikowane w drugiej połowie XIX wieku, pozostawało w ścisłym związku z panującymi w tym okresie przekonaniami odnoszącymi się do obowiązków kobiet i ról przyjmowanych przez nie w życiu rodzinnym i społecznym. Duży wpływ wywarły także przemiany ekonomiczne, zmuszające kobiety, w tym o pochodzeniu szlacheckim, do podejmowania pracy zarobkowej, co stało w sprzeczności z przyjętym przekonaniem o podziale sfer pracy na zawodową, płatną, wykonywaną przez mężczyzn oraz obowiązki domowe, za których wykonanie odpowiadały kobiety.² Podejmowanie przez nie pracy przynoszącej dochód było niejednokrotnie uważane za wtargnięcie w sferę męską i zarazem postrzegane jako zwiększanie bezrobocia wśród mężczyzn³, gdyż kobiety, dopiero wkraczające na rynek pracy, zadawały się niższym wynagrodzeniem.⁴ Jednocześnie podnoszono argumenty odnoszące się do sfery obyczajowej. Dowodzono, że naturalnym powołaniem kobiety jest życie rodzinne i troska o ognisko domowe⁵, a praca lub wykształcenie inne niż domowe bądź na pensji, wpływają negatywnie na kobiecy charakter oraz urodę, pozbawiając naturalnego piękna, wdzięku, łagodności i dobroci.⁶

Rozwój ruchów emancypacyjnych, podobnie jak zakres zgłaszanych postulatów, zależał od sytuacji kobiet w danym państwie. Dotyczyło to w szczególności tych zagadnień, które odnosiły się do sfery obyczajowej. Problem rzetelnego kształcenia kobiet oraz ich późniejszej pracy zarobkowej wśród samych działaczek oraz w gronie zwolenników emancypacji nie budził zastrzeżeń, jakkolwiek prowadzono dyskusję, czy kobiety mające stabilną, zapewniającą utrzymanie sytuację finansową powinny pracować zawodowo⁷ oraz jaki rodzaj pracy można uznać dla nich za stosowny. Zmiany w sferze obyczajowej wywoływały więcej kontrowersji, a bardziej radykalne postulaty – jak choćby rozwody – były kwestionowane nie tylko przez środowiska konserwatywne, lecz również przez zwolenników umiarkowanych nurtów emancypacji. Często proponowano rozwiązanie kompromisowe, jakim było łączenie dotychczasowych zadań kobiety z wykształceniem i pracą, przy czym praca nie powinna stawać na przeszkodzie wykonywaniu obowiązków domowych ani prowadzić do ich zaniedbywania. Preferowano takie zawody, które kobiety mogły wykonywać w domu.⁸ Krytyce ulegał wzorzec nowoczesnej kobiety wybierającej samorealizację zawodową, karierę naukową bądź artystyczną, a przy tym całkowicie odrzucającej lub stawiającej na dalszym miejscu tradycyjne obowiązki żony, matki i pani domu.

Klara wychowaną była na sposób kobiet

niemieckich, których wysokie wykształcenie wcale nie odrywa od gospodarstwa, od najskromniejszych zatrudnień około kuchni i spiżarni. (...) Gdy w nowym świecie amerykańskim dążenie do równouprawnienia kobiet posuwa się aż do zrzeczenia charakteru niewiasty i jej najpiękniejszej cechy – macierzyństwa obowiązków – w Niemczech kobieta wybornie równoważy w sobie rzeczywistości nieślubnego życia i swobodę lotu ku ideałom.⁹

Chociaż w literaturze i publicystyce podkreślano znaczenie pracy wykonywanej przez kobiety w domu, nie była ona powszechnie szanowana, ponieważ nie przynosiła dochodu, nie można było jej też wycenić.¹⁰ Pisarze i pisarki podkreślali, że obowiązki domowe nie sprowadzają się jedynie do codziennych czynności, gdyż należą do nich także wychowanie dzieci i troska o jedność rodziny. Dzieci tradycyjnie pozostawały pod opieką matek; jeśli pozwalała na to status majątkowy rodziny, opiekę nad nimi przekazywano zatrudnianym bonom, guwernantkom i nauczycielom.¹¹ Pomimo to, jak pisały zwolenniczki umiarkowanej emancypacji, właśnie matki powinny wywierać najsilniejszy wpływ na kształtowanie charakteru młodego pokolenia, jego pojęć moralnych i postaw zachowania.¹² Przypisywano kobietom także uszlachetniający wpływ na męża. Ich obowiązkiem było również stworzenie w domu atmosfery ciepła, spokoju oraz troska o estetyczny wygląd wnętrza. Usiłowano zwracać uwagę na duchowe aspekty kobiecej pracy wokół ogniska domowego, lecz mimo to traktowano ją jako niezbyt wartościową, prostą, która nie wymaga żadnych kwalifikacji, co tym samym mogło potwierdzać przekonanie oparte na pseudonaukowych argumentach o niskich walorach intelektualnych kobiet i ich braku predyspozycji do poprawnego wykonywania bardziej skomplikowanych zadań.¹³ Powstało zjawisko nierówności istniejącej między mężczyznami a kobietą, której przeznaczano podrzędniejsze miejsce w życiu rodzinnym oraz te obowiązki, których często nie chcieli wykonywać mężczyźni.

To, cośmy wyżej powiedzieli o kobiecie w Niemczech i jej właściwych przymiotach, musimy dopełnić (...) postrzeżeniem, iż właśnie Niemcy z małymi wyjątkami, te niewiasty swe, tak godne szacunku, wazą sobie i cenią jak najmniej. Daje się to dotkliwie postrzegać nawet w codziennym życiu... Kobieta gra rolę skromną, podrzędną, często aż nadto cichą i pokorną, jest naprzód gospodynią i służką, a rzadko kiedy prawdziwie towarzyszką i przyjaciółką mężczyzny.¹⁴

W powieściach Emmy Jeleńskiej, jednej z tych polskich pisarek, które podnosiły także wybrane postulaty związane z radykalnym nurtem emancypacji¹⁵, pojawiają się liczne postacie kobiece. Ich grono jest zróżnicowane pod względem wieku, stanu cywilnego, statu-

su majątkowego oraz przekonań, przekładających się na przyjęty styl życia. Zazwyczaj przynależą do sfery szlacheckiej, czasami zubożalej lub wręcz bliskiej bankructwu; rzadziej żyją w rodzinach utrzymujących się z pracy urzędniczej. Ze względu na szlacheckie pochodzenie część z nich odebrała tradycyjne wychowanie przygotowujące je do pełnienia w dorosłym życiu roli żony i matki, a ze względu na brak praktycznego wykształcenia, są pozbawione samodzielności i zdane na podporządkowanie mężowi. Inne, wychowywane w duchu emancypacji lub w wyniku poczynionych indywidualnie obserwacji oraz wnioskowania, znajdują się w środowisku osób o zróżnicowanych, nieraz radykalnych i konserwatywnych poglądach na kwestię kobiecą, co w logiczny i uargumentowany w powieściach sposób prowadzi do konfrontacji i dyskusji na temat przemian społecznych oraz obyczajowych. Przedstawiają również rozmaite poglądy na zagadnienia związane ze sztuką, religią oraz socjalizmem. W zależności zaś od przeszłości rodziny, przechowywanych tradycji narodowych i prowadzonego stylu życia głoszą poglądy patriotyczne lub kosmopolityczne. Ich przekonania dotyczące rozmaitych aspektów życia uwidaczniają się nie tylko w podejmowanych przez nie decyzjach, ale też w relacjach z otoczeniem, w szczególności z mężczyznami, dla których większość z nich chce stać się równorzędnymi partnerkami w życiu rodzinnym, pracy czy prowadzonych rozmowach.

Jako zwolenniczka emancypacji Jeleńska sporo miejsca w swych utworach poświęciła postaciom emancypantek. Jest to liczne grono postaci, wewnętrznie zróżnicowane pod względem wygłaszanych poglądów oraz prowadzonego stylu życia, nie zawsze zgodnego z wypowiedzianymi przekonaniami. Znajdują się wśród nich m.in. dziewczęta, które opowiadając o bardziej szokujących postulatach dotyczących sfery obyczajowej, starały się zwrócić na siebie uwagę mężczyzn i mieć modny temat do flirtu towarzyskiego.¹⁶ Inną część grupy stanowią działaczki usiłujące rozpropagować hasła związane z równouprawnieniem, chociaż Jeleńska podkreślała, że nie zawsze zgłaszane postulaty odpowiadały aktualnie istniejącej sytuacji kobiet czy dotyczyły najważniejszych problemów ich życia. Dodatkowo radykalizm niektórych propozycji zniechęcał kobiety do umiarkowanych poglądach lub bardziej praktycznym spojrzeniu na emancypację.

W *Kobietu puchu marny* Jeleńska przedstawiła jedno ze spotkań, organizowanych przez radykalne działaczki, zwracając uwagę na formę wygłaszanych przez mówczynie wystąpien, ich sposób formułowania myśli i zachowanie.

(Dokończenie na stronie 4)